

Dariusz Wróbel

(Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-8941-2938>

e-mail: dariusz.wrobel@mail.umcs.pl

Uwagi o świadomości stanowej i politycznej w dobie bezkrólewia po Ludwiku Andegaweńskim

*Remarks on Estate and Political Consciousness
in the Interregnum after Louis of Anjou*

ABSTRACT

The interregnum after the death of Louis of Anjou (1382–1384) was an important period for the development of the sociopolitical consciousness of active social groups in medieval Poland. The main sources of information on these issues are documents produced during public meetings and discussions. The Chronicle of John of Czarnkow also provides a lot of interesting information. An important component of the social consciousness of that time was the concept of political community (lat. *communitas*) at the local and national level. They were used to emphasize political unity and attachment to the idea of the common good. The noble landowner communities formed in the second

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
THE AUTHOR'S ADDRESS: Dariusz Wróbel, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin				
SUBMITTED: 2023.12.05	ACCEPTED: 2024.05.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

half of the 14th century confederated in 1382, and two years later they also opened up to townspeople. The political community of the Kingdom composed of representatives of the nobility and townspeople turned out to be a short-lived entity, existing until the end of the interregnum. Later it was reduced to nobility.

Key words: the Interregnum 1382–1384, nobility, townspeople, estate consciousness, political consciousness, political community, landed communities

STRESZCZENIE

Bezkrólewie po śmierci Ludwika Andegaweńskiego (1382–1384) było okresem istotnym dla rozwoju świadomości stanowej i politycznej aktywnych grup społecznych w Polsce średniowiecznej. Głównym źródłem informacji o tych zagadnieniach są dokumenty wytworzone podczas publicznych zjazdów i dysput. Sporo ciekawych informacji przynosi też *Kronika* Jana z Czarnkowa. Ważnym składnikiem ówczesnej świadomości społecznej było pojęcie politycznej wspólnoty (łac. *communitas*) na poziomie lokalnym i ogólnokrajowym. Stosowano je w celu podkreślenia politycznej jedności i przywiązania do idei dobra wspólnego. Ukształtowane w drugiej połowie XIV w. szlacheckie wspólnoty ziemskie skonfederowały się w 1382 r., a dwa lata później otworzyły się także na miasto. Wspólnota polityczna Królestwa złożona z przedstawicieli szlachty i mieszczaństwa okazała się bytem krótkotrwałym, istniejącym do momentu zakończenia bezkrólewia. W późniejszym okresie została zredukowana do stanu szlacheckiego.

Słowa kluczowe: bezkrólewie 1382–1384, szlachta, mieszczenie, świadomość stanowa, świadomość polityczna, wspólnota polityczna, wspólnota ziemskie

I. Obraz późnośredniowiecznego społeczeństwa polskiego, podzielonego na stany, jest znany i na ogół aprobowany, pomimo swojej schematyczności. Nie powinno to dziwić, gdyż wynika z naturalnej predylekcji ludzkiego umysłu do upraszczania i kategoryzowania świata, w tym także realiów społecznych. Istotny jest fakt, że stanowa wizja społeczeństwa jest suflowana już przez przekazy z interesującej nas epoki¹, choć w tym kontekście należałoby pamiętać jeszcze o skłonności do idealizacji oraz próbach wpisania zjawisk społecznych w konwencjonalne ramy ówczesnej uczoności. Z kolei w nowożytniej, historiograficznej koncepcji stanów najsilniej wybrzmiewa ich aspekt prawny, co w znacznej mierze wynika z niegdysiejszego poddania problematyki społecznej wpływowi historyków prawa i ustroju². Niemniej, przynajmniej na gruncie rodzimej historiografii, już jakiś czas temu pojawiła się krytyka podejścia

¹ H. Samsonowicz, *Wiek XIV–XV: społeczeństwo postulowane, społeczeństwo rzeczywiste*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 135–138.

² J. Wyrozumski, *Badania nad społeczeństwem średniowiecznej Polski*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 11–12; S. Gawlas, *Badania nad społeczeństwem polskim późnego średniowiecza. Aktualne problemy*, w: *Historia społeczna późnego średniowiecza. Nowe badania*, red. S. Gawlas, Warszawa 2011, s. 63.

prawno-ustrojowego w refleksji nad społeczeństwem średniowiecznym³. Oczywiście trudno mówić o zdecydowanym porzuceniu schematu stanowego, jednak we współczesnych studiach szczegółowych dostrzega się, że złożoność realiów społecznych późnego średniowiecza nie daje się zamknąć w sztywnych granicach stanowych. Sama przynależność stanowa zaś nie przesądzała każdorazowo i nie warunkowała kategorycznie losów poszczególnych ludzi. Dobrym przykładem tego rodzaju badań jest studium przypadku Jakuba Łowieszy z Krępcza, autorstwa profesora Grzegorza Jawora⁴, w którym mamy do czynienia z przeniknięciem do uprzywilejowanej grupy nobilów ambitnego przedstawiciela upośledzonej prawnie i społecznie warstwy kmiecej.

Wzgląd na złożoność realiów społecznych nie unieważnia perspektyw dalszego zgłębiania problematyki stanowej. Szczególnie interesujące i zarazem obiecujące wydaje się kierowanie uwagi na subiektywną stronę tej problematyki, czyli przejawy tożsamości i samowiedzy aktorów życia społecznego na temat swego statusu i miejsca w hierarchii społecznej⁵. Analogicznie rzecz ma się ze świadomością uczestników życia politycznego, którego stanowy charakter w późnym średniowieczu zasadniczo nie budzi wątpliwości⁶. Ponaddwuletnie bezkrólewie po śmierci Ludwika Andegaweńskiego było epizodem szczególnym w dziejach Polski. Przyjrzenie się zachowanym z tego okresu przekazom pod kątem zasygnalizowanej wyżej problematyki pozwoli sformułować stanowisko w sprawie ówczesnego stanu świadomości stanowej i politycznej oraz jej specyfiki, a także zmian w tym zakresie, zachodzących pod wpływem aktualnych okoliczności.

II. Przydatny dla zasygnalizowanej problematyki materiał źródłowy obejmuje zaledwie kilka pozycji, ale tworzą go bez wyjątku przekazy o pierwszorzędnej wadze. Znacząca jest okoliczność, iż mamy tu

³ H. Samsonowicz, *Problem stanów w Polsce średniowiecznej*, „Przegląd Historyczny” 1989, 80, 4, s. 743–751 i inne publikacje tegoż na ten temat.

⁴ G. Jawor, *Dzieje jednej kariery chłopskiej w późnośredniowiecznej Polsce. Jakub Łowiesza z Krępcza*, „Res Historica” 2006, 23, s. 9–17; vide również szerszą panoramę zjawiska: idem, „Pracowici i szlachetni”. Ślady przenikania kmieci do szlachty w piętnastowiecznych źródłach lubelskich, w: *Na pograniczu kultur, języków i tradycji. Prace ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Mądziak, A.A. Witusik, Lublin 2004, s. 75–81.

⁵ S. Gawlas, *Świadomość społeczna w polskich badaniach historycznych*, „Roczniki Historyczne” 1984, 50, s. 1–37.

⁶ B. Geremek, *Życie publiczne i kultura polityczna*, w: *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 585–593; W. Iwańczak, *Kultura polityczna szlachty w późnośredniowiecznej Polsce*, w: *Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Smółucha et al., Kraków 2008, s. 27–35.

do czynienia z wypowiedziami przedstawicieli zbiorowości, która jest przedmiotem naszego zainteresowania. Użyta w dokumentach terminologia społeczno-polityczna stanowi odbicie ich świadomości. Wprawdzie należy liczyć się z tym, że łaciński tekst nie oddaje wprost słów wygłaszanych naturalnie *in vulgari* podczas zgromadzeń i dysput, lecz można chyba zakładać jego względną ekwiwalentność. Dokumenty, o których tutaj mowa, były wszak bez wątpienia publicznie promulgowane.

Pierwszy z nich został wystawiony na ogólnopolskim zjeździe w Radomsku 25 listopada 1382 r.⁷ Kolejny ujrzał światło dzienne niecałe dwa miesiące później – 18 stycznia 1383 r. – wśród szlachty wielkopolskiej zebranej w Pyzdrach⁸. Niezwykle istotne są również uchwały drugiego zjazdu radomszczańskiego z 1384 r., zachowane w przekazie o miejskiej proweniencji⁹. Powyższą listę zamyka pismo skierowane przez uczestników drugiego zjazdu w Radomsku do kasztelana poznańskiego Domarata z Iwna¹⁰. Każdorazowo mamy tu do czynienia ze zbiorowym wystawcą, przy czym wystawcy wyszczególnieni imiennie reprezentowali szersze kręgi społeczne.

Poza wymienionymi źródłami dokumentowymi dysponujemy kapitalnym przekazem narracyjnym, czyli *Kroniką Polaków* Jana z Czarnkowa, poświęcającą sporo uwagi wydarzeniom bezkrólewia po Ludwiku Andegaweńskim¹¹. Trudne do przecenienia znaczenie dzieła wynika nie tylko ze szczegółowości, ale też z doskonałego rozeznania jego autora na temat miejscowych, współczesnych mu realiów społeczno-politycznych. Kronikarz patrzył na wypadki dziejące się w okresie bezkrólewia z perspektywy nieuczestniczącego obserwatora, nie był jednak osobą z zewnątrz, niezwiązaną z tutejszą społecznością. Jego szlacheckie

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1892 [dalej: KDW], nr 1804, s. 527–529.

⁸ *Ibidem*, nr 1807, s. 531–532.

⁹ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti (1384–1492)*, t. 1, cz. 1, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków 1876 [dalej: CE], nr 2, s. 1–3. Informacje na temat tego źródła podają: J. Szujski, *Uchwały zjazdu w Radomsku dnia 2 marca 1384. Przyczynek do dziejów ustawodawstwa polskiego XIV wieku*, w: *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 1, Kraków 1874, s. 164–165; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 195.

¹⁰ J. Tęgowski, *Postawa polityczna arcybiskupa gnieźnieńskiego Bodzanty w czasie bezkrólewia po śmierci Ludwika Węgierskiego*, w: *Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wróński, Toruń 1996, dodatek źródłowy nr II–III, s. 146–150.

¹¹ *Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum. Jana z Czarnkowa Kronika Polska 1333–1384*, oprac. J. Szlachetkowski, w: *Monumenta Poloniae historica*, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872 [dalej: JC], s. 601–756.

pochodzenie, wrośnięcie w wielkopolski partykularz oraz w szczególności wcześniejsza kariera kościelno-polityczna, czynią zeń niewątpliwego przedstawiciela opisywanych zbiorowości¹². Wprawdzie w odniesieniu do części poświęconej bezkrólewiu nie spotkamy się z identyfikowaniem się Jana z Czarnkowa wprost z którąkolwiek z nich, czy to w znaczeniu węższym, czy szerszym, lecz jest to maniera typowa dla ówczesnego dziejopisarstwa, niezmienniejąca w niczym znanej skądinąd sytuacji autora.

Pomijając list uczestników drugiego zjazdu radomszczańskie do kasztelana poznańskiego, wyżej wspomniane przekazy są już od dawna obecne w pracach historyków. Nie siląc się na zestawienie wszystkich analiz oraz ustaleń i wniosków¹³, co zajęłoby wiele stron, można skonstatować, że potencjał tkwiący w owych tekstach dostrzeżono i doceniono. Nie oznacza to jednak, że został wyczerpany.

III. Jedną z ważniejszych kwestii w perspektywie studiów nad świadomością polityczną i stanową jest postrzeganie się przez przedstawicieli jednego lub więcej stanów jako politycznej, świadomej wspólnych interesów i kooperującej ze sobą zbiorowości, którą sami zainteresowani skłonni byli określać mianem *communitas*¹⁴. W języku polskim ekwiwalentnym słowem był rzeczownik „pospólstwo”, używany w znaczeniu: ‘ogół, społeczeństwo, ludność’¹⁵. Konsekwentny i – jak sądzę – świadomy wybór tego właśnie terminu koresponduje z wyraźnym kładzeniem nacisku na jedność i wspólnotę w analizowanych tekstach, co pokazują m.in. odwołania do idei dobra wspólnego (*bonum commune*) oraz do zasady jednomysłności¹⁶.

¹² J. Wyrozumski, *Horyzont polityczny Janka z Czarnkowa*, „Studia Źródłoznawcze” 1990, 32/33, s. 57–65; A. Borek, *Tożsamość średniowiecznego prałata na przykładzie Janka z Czarnkowa*, w: *Symboliczne i realne podstawy tożsamości społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Warszawa 2017, s. 333–376.

¹³ Vide: D. Wróbel, *Na pierwszym planie. Moźni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Andegaweńskiego*, Lublin 2020, gdzie podsumowanie dotychczasowych analiz i najnowsze propozycje.

¹⁴ Na temat konotacji i znaczeń słowa *communitas* vide: *Elektryczny Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce (A–Q)*, https://elexicon.scriptorio.pl/pl/lemma/COMMUNITAS#II_sense_A [dostęp: 30.11.2023].

¹⁵ *Słownik staropolski*, t. 6, red. S. Urbańczyk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 448. Praktykę takiego tłumaczenia terminu *communitas* dokumentuje źródło z 1420 r. – M.A. Janicki, „I uszkodziłeś króla i wszystką koronę pospólstwa”. *Compromissum w Koszycach w 1419 roku oraz proces Wojciecha Jastrzębca na zjeździe w Łęczycy w 1420 roku w świetle współczesnego łacińsko-polskiego dokumentu Mikołaja Trąby i relacji Jana Długosza*, w: *Wojciech Jastrzębiec – w służbie monarchii i Kościoła*, red. B. Czwojdrak, F. Kiryk, J. Sperka, Katowice 2018, s. 109–143, zwłaszcza s. 138–141.

¹⁶ KDW, t. 3, nr 1804, 1807 (vide: arengi); CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 2; J. Tęgowski, *Postawa*, s. 147.

Niejednokrotnie już wyrażano w historiografii pogląd, iż w latach 1382–1384 skryształizowało się pojęcie wspólnoty państwowej (*communitas regni*, ewentualnie: *universitas regni*), co miało przynieść określone konsekwencje z punktu widzenia społeczno-politycznego i ustrojowego¹⁷. Pojawia się więc pytanie, czy wedle źródeł wytworzonych przez przedstawicieli tejże wspólnoty miała ona wówczas – tj. w latach 1382–1384 – charakter stanowy, jak to jest widoczne coraz wyraźniej w kolejnych dekadach XV w., czy może początkowo ponadstanowy? Z powyższym ściśle wiąże się problem stanowego lub ewentualnie ponadstanowego charakteru partykularnych wspólnot politycznych, ewidentnie funkcjonujących wówczas w ramach poszczególnych ziem (*communitates terrarum/terrigenarum*).

Najwcześniejszy przekaz to pergaminowy dyplom wystawiony w Radomsku 27 listopada 1382 r. Lista jego wystawców obejmuje 32 imiona i przydomki, po których następuje zwrot: *ceterique nobiles, milites totaque communitas Maioris Polonie*¹⁸. Wszyscy wymienieni i cała oznaczona tu zbiorowość Wielkopolan złożyli konkretne zobowiązania na ręce sześciu imiennie wyszczególnionych panów małopolskich, po których wymienieniu widnieje z kolei fraza: *ceterisque omnibus et singulis strenuis et nobilibus ac toti communicati terre Cracovie, Sandomirie, Syradie, Lancicie*¹⁹. Z całą pewnością źródło dokumentuje funkcjonowanie politycznych wspólnot ziemskich, które wyłaniały swoich przedstawicieli, reprezentujących ich na zjazdach ogólnopolskich i w ich imieniu podejmujących decyzje wiążące ogół. Reprezentacja Wielkopolan na zjeździe wywodziła się bez wyjątku ze stanu szlacheckiego, mając w swym gronie zarówno dostojników, jak i przedstawicieli nieutytułowanej, a więc szeregowej szlachty. Ekskluzywny i mniej reprezentatywny charakter miała z kolei grupa znanych odbiorców dyplomu, jednak i ona mieściła się w ramach stanowych²⁰. Oczywiście nadal otwarte pozostaje pytanie, jaki społeczny konkret – czy wyłącznie stanowy? – krył się pod frazami o „całej wspólnocie” czy „całym pospółstwie”. Interpretacja redukująca go do szlachty bierze się z ogólnej wiedzy na temat dominacji tej grupy społecznej na

¹⁷ J. Dąbrowski, *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku. Studium z dziejów rozwoju monarchii stanowej*, wyd. 2, Kraków 2010 (pierwodruk: Wrocław 1956), s. 91–93; J. Choińska-Mika, *Parlamentaryzm koronny za Jagiellonów*, w: *Europa Jagiellonica 1386–1572. Sztuka, kultura i polityka w Europie Środkowej za panowania Jagiellonów*, red. P. Mrozowski, P. Tyszka, P. Węcowski, Warszawa 2015, s. 100; R. Frost, *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, t. 1, *Powstanie i rozwój 1385–1569*, przeł. T. Fiedorek, Poznań 2018, s. 43–52.

¹⁸ KDW, t. 3, nr 1804, s. 528.

¹⁹ *Ibidem*, s. 528.

²⁰ Identyfikacja znanych z imion wystawców i odbiorców dokumentu: D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 183–188.

polu aktywności politycznej i najpewniej jest trafna. Nawiązuje do dobrze uzasadnionego poglądu o skryształowaniu się szlacheckich wspólnot terytorialnych na gruncie praktyki sądowej już w drugiej połowie XIV stulecia²¹. Warto jednak podkreślić, że nie przesądza o tym treść omawianego dokumentu, a jedynie szerszy kontekst jego pojawienia się²². Zresztą z owego kontekstu wynika również, że użycie zwrotu *tota communitas* w odniesieniu do Wielkopolan było znacznie na wyrost, skoro nie sposób do niej ówczasnie zaliczyć postaci tak znaczących, jak arcybiskup gnieźnieński Bodzęta i kasztelan poznański Domarat z Iwna oraz stojące za nim zaplecze (stronnictwo)²³. Rozziew między znanymi skądinąd realiami a frazeologią aktu radomszczańskiego można wytłumaczyć tym, że na tamtym etapie rozwoju sytuacji przystąpienie wspomnianych dostojników do ogólnopolskiej konfederacji było wciąż możliwe i zapewne brane wówczas pod uwagę. W intencjach organizatorów ówczesny zjazd miał być manifestacją politycznej jedności szlachty, jednak w praktyce była ona mocno problematyczna, o czym świadczą nie tylko przykłady wspomnianych dostojników, ale też brak wśród skonfederowanych społeczności *communitatis* kujawskiej.

W kolejnym dokumencie, najprawdopodobniej wygotowanym przez tę samą kancelarię, wystawionym w Pyzdrach 18 stycznia 1383 r., a więc kilka tygodni po pierwszym zjeździe radomszczańskim, nie pada już określenie *communitas* w odniesieniu do grupy wystawców – Wielkopolan. Zamiast niego, po wyszczególnieniu imiennym 18 osób – dostojników oraz przedstawicieli szeregowej szlachty, w znacznej mierze pokrywających się z listą radomszczańską – następuje fraza: *ceterique terrigene et nobiles Maioris Polonie*²⁴. Zwrot *tota communitas* tym razem zarezerwowano dla poznańskiej gminy miejskiej, z którą wspomniani możni i rycerze wielkopolscy zawarli wówczas porozumienie²⁵. Oczywiście wspólnota

²¹ J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 89–90, 128–131, 139–140, 168–171; ostatnio: A. Marzec, *Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2021, s. 101–102, 113–120, 203, 212–216, 220–238.

²² JC, s. 723–724; vide również: M. Antoniewicz, *De colloquio in Radomsko per regnicolas habito – czyli o wiecu rycerstwa polskiego w Radomsku u zarania wielkiego bezkrólewia*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 75–102; A. Marzec, *Pod rządami*, s. 243–245; D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 169–200.

²³ JC, s. 723–724; D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 178, 188, 196–197, 205. Na temat zaplecza politycznego starosty Domarata na terenie Wielkopolski – A. Szweda, *Stronnictwo starosty Domarata z Pierzchna w czasie wojny domowej w Wielkopolsce*, w: *Książęta, urzędnicy, złoczyńcy*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 1999, s. 221–234.

²⁴ KDW, t. 3, nr 1807, s. 531.

²⁵ *Ibidem*, s. 532; D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 257–258.

ziemska Wielkopolan nie przestała istnieć na przestrzeni kilku tygodni, lecz bez wątplenia znalazła się w głębokim kryzysie. Otwarty konflikt zbrojny w jej obrębie, zaistniały właśnie w styczniu 1383 r.²⁶, stanowił – jak można sądzić – okoliczność wykluczającą użycie słów, które jeszcze kilka tygodni wcześniej w Radomsku mogły wydawać się akceptowalne. Świadczyłyby to o wysoce świadomym używaniu bądź nieużywaniu pojęcia *communitas*.

Jak zauważono w historiografii, i co unaoczniają też omówione dyplomy, w ówczesnej praktyce termin *communitas* nie był jednoznacznie przypisany do określonego stanu ani też konsekwentnie stosowany w jednym znaczeniu²⁷. Mimo to nie ulega wątpliwości, że uczestnicy zjazdu w Radomsku w 1382 r. świadomie właśnie tak określili samych siebie i tak samo postrzegali partnerów z innych ziem Królestwa Polskiego. O tym, że nie był to odosobniony przykład, przekonuje dodatkowo analiza terminologii stosowanej w *Kronice* Jana z Czarnkowa. Kronikarz dwukrotnie użył omawianego sformułowania w odniesieniu do szlachty wielkopolskiej, ewentualnie jej reprezentantów, i jeden raz w odniesieniu do bliżej nieokreślonych ziem, zapewne mając na myśli wszystkie prowincje w kraju²⁸. Należy jednak pamiętać, że słowo *communitas* pojawia się w dziele archidiakona gnieźnieńskiego również w innych odcieniach znaczeniowych²⁹. Znacznie częściej zdarzało się mu używać innych terminów denominujących terytorialne zbiorowości różnego rzędu (*Poloni, regnicolae* i – to najczęściej – *terrigenae*)³⁰, przy czym – co warto podkreślić – ani razu nie odnotowujemy ich zastosowania w sensie ponadstanowym³¹.

Wymowa konsekwentnego posługiwania się terminem *communitas* w odniesieniu do politycznie aktywnej społeczności danej ziemi lub prowincji przez przedstawicieli tychże społeczności jest dość jednoznaczna. Przekonuje o realnym istnieniu i aktywnym funkcjonowaniu wyodrębnionych podmiotów politycznych w każdej z ziem Królestwa Polskiego o statusie województwa. Konstatacji tej nie osłabia brak w przywołanych źródłach południowych Kujaw (województwo brzeskie), gdyż polityczna odrębność tamtejszej społeczności jest skądinąd dość dobrze

²⁶ D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 244–245 i przypis. 119.

²⁷ K. Orzechowski, „*Communitas terrae*” w polskich źródłach do końca XIV wieku, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 1983, 38, 2, s. 173–186.

²⁸ JC, s. 644, 651, 702–703.

²⁹ *Ibidem*, s. 637, 681, 696, 710; cf. K. Orzechowski, *Communitas*, s. 182.

³⁰ Problem zbiorowości w dziele Jana z Czarnkowa zasługuje na odrębne potraktowanie. Przed laty podniosła go, lecz w ograniczonym zakresie, Wanda Moszczeńska – *O interpretację Janka z Czarnkowa*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1926, 40, s. 400–408; cf. D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 268–271.

³¹ Cf. W. Moszczeńska, *O interpretację*, s. 406.

rozpoznana³². Nie można zgodzić się, że omawiane byty zbiorowe ukonstytuowały się dopiero u progu bezkrólewia³³, gdyż – jak wynika z *Kroniki Jana z Czarnkowa* – istniały z całą pewnością wcześniej, podczas bezkrólewia zaś co najwyżej okrzepły jako autonomiczne czynniki polityczne. Mniej jednoznacznie, przynajmniej w świetle dotąd rozpoznanych źródeł, rysuje się kwestia ram społecznych tego rodzaju partykularnych zbiorowości. Z całą pewnością ich trzon tworzyła miejscowa szlachta, nie wyłączając możliwych, lecz zamykanie ich w ścisłej formule stanowej nie może być przesądzone.

IV. Przejdźmy do dalszych przekazów źródłowych ukazujących użycie terminu *communitas* w znaczeniu zbiorowości szerszej, ogólnokrajowej, czyli wspólnoty państwowej, jak ją określił niedawno Robert Frost. Według badacza nie była to suma omówionych wspólnot ziemskich, ale nowa polityczna jakość, symbolizowana przez koncept Korony Królestwa Polskiego³⁴. Problem można sformułować w postaci pytania: Czy członkowie poszczególnych wspólnot ziemskich, aktywizując się w czasie bezkrólewia w skali ponadlokalnej – poprzez ogólnokrajowe zjazdy walne³⁵ – przeistoczyli się tym samym we wspólnotę państwową? Nie wynika to wprost z treści omówionego wyżej aktu radomszczańskiego z 27 listopada 1382 r., chociaż zawiązana wówczas konfederacja ziem stanowiła dobrą podstawę do zaistnienia tego rodzaju gremium. Określenia *communitas* oznaczającego polityczną zbiorowość na poziomie ogólnokrajowym nie zdarzyło się także użyć Janowi z Czarnkowa. Wiadomo, że posługiwał się w takich przypadkach terminami: „Polacy”, „szlachta”, „mieszkańcy”, „ziemianie”, które – jak wyżej wspomniano – występowały także w odniesieniu do kolektywów partykularnych. Archidiakon gnieźnieński nie żywił złudzeń co do faktycznego istnienia postulowanej w oficjalnych dokumentach jedności zarówno w skali regionalnej, jak i krajowej.

Bezpośrednie informacje o wzmiankowanej wspólnocie państwowej, a także o jej społecznej podstawie, zawierają przekazy powstałe przy okazji drugiego zjazdu radomszczańskiego 2–4 marca 1384 r.³⁶

³² D. Wróbel, *Na pierwszym*, passim.

³³ S. Gawlas, *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 173–174; cf. D. Wróbel, *U zarania polskiego parlamentaryzmu – aktywność protoparlamentarna w okresie bezkrólewia 1382–1384*, „Przegląd Sejmowy” 2021, 5 (266), s. 177.

³⁴ R. Frost, *Oksfordzka*, s. 47–50.

³⁵ Zestawienie zgromadzeń różnego typu w okresie 1382–1384 – D. Wróbel, *U zarania*, s. 163–167; cf. wcześniejsze zestawienie F. Piekosińskiego – *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Kraków 1900, s. 24–25.

³⁶ CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 1–3; J. Tęgowski, *Postawa*, s. 146–147; vide też: JC, s. 752.

W tekście przechowującym uchwały zgromadzenia trzykrotnie użyty został termin *tota communitas*, bez wątpienia oznaczający zbiorowość, za której członków uważali się jego uczestnicy. To przed nią mieli złożyć przysięgę wszyscy panowie i rajcy powołani w skład kolegów zarządzających poszczególnymi ziemiami; to za wiedzą tejże zbiorowości poszczególne wspólnoty ziemskie miały wydać księciu Władysławowi Opolczykowi rewersały zawartego z nim wtedy układu³⁷. Oba zwroty, szczególnie w zestawieniu z ważną frazą o dobru wspólnym i użyteczności dla korony królestwa, można byłoby odnieść do szlachty, bo skądinąd wiadomo, że to jej przedstawiciele (możni) zainicjowali spotkanie³⁸. Jego uczestnicy, a jednocześnie wystawcy pisma skierowanego do kasztelana poznańskiego Domarata, przedstawili się jako zbiorowość o charakterze stanowym (szlacheckim). Po wymienieniu imion dziesięciu uczestników zjazdu (ośmiu dostojników i dwóch nieutytułowanych wówczas rycerzy) następuje zwrot: *ceterique barones, milites, clientes omni-sque milicia regni Polonie*³⁹.

Tymczasem powtórzony w uchwałach omawianego kolokwium po raz trzeci kluczowy zwrot przyjął odmienną i bardzo znaczącą postać: *tota communitas dominorum et civitatum*. Tak zakreślonemu gremium mieli złożyć przysięgę panowie powołani wówczas do strzeżenia i opieki zamku królewskiego na Wawelu⁴⁰. Nieprzypadkowy charakter tej formuły potwierdza treść pisma skierowanego do Domarata z Iwna, gdzie czytamy o zawarciu związku *cum omnibus et singulis dominis baronibus et prelatibus ac civitatibus*⁴¹. Warto zauważyć, że w tej frazie mamy bodaj jedyne w zachowanych źródłach wyrażone wprost potwierdzenie przynależności do wspólnoty państwowej duchowieństwa, a przynajmniej jego przywódczej części. W dalszej części sygnatariusze listu zapowiedzieli z kolei represje wobec wszystkich, którzy wystąpiliby przeciwko „naszemu związkowi i wszystkim wspólnotom Królestwa”⁴².

Z powyższego wynika, że drugie zgromadzenie radomszczańskie ukonstytuowało się z inicjatywy szlachty, pod przewodnictwem możnych. Zwraca uwagę obecność wśród inicjatorów arcybiskupa gnieźnieńskiego Bodzęty z Kosowic, który po wielu meandrach zdołał powrócić

³⁷ CE, t. 1, nr 1, s. 2–3. Na temat tego układu: J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluniński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, wyd. 2, Kraków 2016, s. 125–127; D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 462.

³⁸ JC, s. 751, 752.

³⁹ J. Tęgowski, *Postawa*, s. 146–147.

⁴⁰ CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 3.

⁴¹ J. Tęgowski, *Postawa*, s. 146, 147.

⁴² *Ibidem*, s. 147: „[...] contra unitatem nostram et omnem communitatem regni [...]”.

do głównego nurtu politycznego i zając należne sobie miejsce w gronie przywódców politycznej zbiorowości⁴³. Źródła sugerują dość jednoznacznie, że miało miejsce doproszenie na zjazd przedstawicieli głównych miast Królestwa Polskiego, tj. stolic poszczególnych ziem (województw): Krakowa, Sandomierza, Poznania, Kalisza, Sieradza i Łęczycy. Z kolei ponowny brak w Radomsku reprezentacji ziemskiej Kujaw spowodowany był podporządkowaniem się księciu mazowieckiemu Siemowitowi IV⁴⁴. Bez wątplenia doszło wówczas do skonfederowania się zebranej szlachty i wspomnianych miast⁴⁵, a anonimowi reprezentanci tychże (rajcy) zostali dokooptowani do wybranych na zgromadzeniu kolegiów, mających z ramienia skonfederowanej wspólnoty czasowo zarządzać poszczególnymi ziemiami⁴⁶.

Nie dysponując właściwym aktem ówczesnej konfederacji, trudno jednoznacznie to przesądzać, jednak wydaje się, że wspomniana *unitas* została rozciągnięta na wszystkie miasta Królestwa Polskiego w prowincjach niepoddanych dotąd księciu mazowieckiemu⁴⁷. Sugeruje to fraza o związku między panami, prałatami i miastami – w domyśle: całego Królestwa – uwidoczniła w liście do kasztelana poznańskiego⁴⁸. Trudno wątpić, że intencją uczestników zjazdu było podporządkowanie powołanym kolegiom ogółu szlachty i mieszczan danej ziemi, co wynika z samej pragmatyki zarządzania. W tej sytuacji niewykluczone jest, że stolice województw, a ściślej ich rajcy, reprezentowały w Radomsku nie tylko swoje macierzyste gminy, ale też inne miasta. Niestety brak źródeł nie pozwala na weryfikację tego domysłu.

Tam, gdzie mowa jest o podporządkowaniu się poszczególnym kolegiom przez bliżej niedookreślony ogół⁴⁹, najpewniej oznaczał on intencjonalnie zarówno całą szlachtę wraz z możnymi, jak i ogół mieszczan vel wszystkie miasta położone w danej ziemi. Występujący w dalszej części

⁴³ J. Tęgowski, *Postawa*, s. 131–142.

⁴⁴ D. Wróbel, *Na pierwszym*, s. 353–361.

⁴⁵ CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 3; J. Tęgowski, *Postawa*, s. 147.

⁴⁶ CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 2: „Item statuimus, quod ipsi domini in ipsis terris ad regendum ipsam terram electi, debent sibi assumere de civitate capitali ipsius terrae duos consules cum quibus unanimiter debent consulere pro communi bono et utilitate ipsius regni [...]”.

⁴⁷ J. Dąbrowski (*Korona*, s. 93) zwrócił uwagę, że w źródle jest mowa o wspólnocie panów i miast (*communitas dominorum et civitatum*), nie zaś panów i mieszczan (*civium*).

⁴⁸ J. Tęgowski, *Postawa*, s. 147.

⁴⁹ CE, t. 1, cz. 1, nr 2, s. 1: „[...] in qualibet terra adiuncti sunt sex domini et duo cives ipsius terrae, capitaneo eiusdem terrae, qui recipiant promissiones et iuramenta a communitate [...]”. Z dalszego tekstu wynika jednak, że poszczególnym starostom dodano jedynie po pięciu panów, ewentualnie ich samych należy uznawać za członków owej grupy sześcioosobowej.

tekstu termin *communitates terrarum*, które miały być wezwane przez poszczególne kolegia panów do wydania stosownego dokumentu księciu opolskiemu⁵⁰, konsekwentnie powinny mieć identyczny społeczny zakres. Oznacza to rozszerzenie formuły społecznej lokalnych zbiorowości o komponent mieszczański. Był to, jak sądzę, świadomy ruch dotychczasowych ich uczestników, ściśle związany z duchem porozumienia radomszczańskiego.

Wyłaniająca się z analizowanych przekazów wspólnota państwowa, o charakterze wyraźnie ponadstanowym, została powołana świadomie w wyniku ogólnokrajowego porozumienia biskupów, możnych i szlachty oraz elit głównych miast królewskich. Jej ówczesny zakres był więc może nie tyle odzwierciedleniem obiektywnego rozwoju stosunków społecznych, ile świadomą konstrukcją polityczną, efektem doraźnie formułowanego konsensusu, do tego intencjonalnie ograniczonym do czasu trwania bezkrólewia. Za jego inicjatorów wypada uznać środowisko szlacheckie, z naciskiem na wiodącą rolę grupy możnych. Patrząc z ich perspektywy, na drugim zjeździe radomszczańskim nastąpiła istotna korekta w stosunku do pierwszego zgromadzenia z listopada 1382 r., polegająca na poszerzeniu formuły konsolidacyjnej o czynnik społeczny, który początkowo był najwyraźniej zbagatelizowany i niedoceniony, tj. miasta⁵¹. Podjęte w międzyczasie próby oparcia się tylko na elemencie szlacheckim szybko pokazały ograniczenia takiego rozwiązania. Można więc uznać decyzje zapadłe w Radomsku w marcu 1384 r. za wyciągnięcie wniosków z dotychczasowych doświadczeń trwającego już półtora roku stanu bezkrólewia.

Znoszący się ze sobą przedstawiciele episkopatu, szlachty i miast bez wątpienia mieli świadomość doraźności wykreowanej przez siebie wspólnoty. Zastrzegali przecież wprost, że związek ich będzie trwał tylko do czasu zakończenia bezkrólewia, a należy pamiętać, że wyznaczono wówczas termin przybycia królowej Jadwigi do Polski na 8 maja 1384 r.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 2–3: „Et ipsi domini ad regendas terras deputati debent convocare communitatem ipsius terrae et cum idem dux affectat et vult litteras ab ipsis dominis unionis et concordiae inter nos et ipsum facte habere, quod ipsae litterae dentur de scitu totius communitatis”.

⁵¹ Czynnik ten doceniali sami Andegawenowie, wykonując gesty mające zjednać poszczególne ośrodki dla dynastii w okresie zabiegów o skuteczenie sukcesji tronu w Polsce, a następnie zmiany jej zasad – vide: J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego (1370–1382)*, Kraków 1918, s. 270–285; M. Biskup, *Rola miast w reprezentacji stanowej Królestwa Polskiego i Prus Krzyżackich w XIV i XV wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, 30, 1, s. 91–93; J. Wyrozumski, *Miasta w życiu politycznym Polski średniowiecznej*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, t. 2, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 35–36; M. Starzyński, *Krakowska*, s. 192–194.

i jej niezwłoczną koronację⁵². Od początku było więc jasne dla wszystkich, że szeroka formuła politycznej wspólnoty jest rozwiązaniem tymczasowym. Nie dziwi zatem, że chociaż pojęcie wspólnoty państwowej nie zanikło w późniejszym okresie, to w praktyce było redukowane do ram stanowych. Jak można przeczytać już w akcie wołkowyskim z początku 1386 r.⁵³, posłowie wysłani wówczas na Litwę posiadali ze sobą kredyty od księcia opolskiego oraz od panów polskich, miasta zaś zostały pominięte. Zbiorowość czynna politycznie w czasie małoletnich rządów Jadwigi Andegaweńskiej i w początkach jej współrządów z Władysławem Jagiełłą objawiła się w ściśle stanowym (szlacheckim) charakterze⁵⁴.

V. Powyższe uwagi pozwalają na sformułowanie następujących spostrzeżeń:

1) Oficjalne dokumenty wystawiane i opieczętowane przez reprezentantów zbiorowości czynnych na zjazdach doby bezkrólestwa 1382–1384 stanowią cenne świadectwa ukazujące ich świadomość polityczną i stanową. Konstatacja ta dotyczy też przekazu narracyjnego autorstwa Jana z Czarnkowa jako przedstawiciela czynnej politycznie części społeczeństwa.

2) Słowo *communitas*, określające zbiorowość o charakterze przede wszystkim politycznym, okazuje się jednym z kluczowych pojęć w dyskursie politycznym doby bezkrólestwa 1382–1384. Kładło nacisk na polityczną jedność (zgodę) i nawiązywało wprost do idei dobra wspólnego. Zwraca uwagę używanie go z dużą świadomością i poczuciem adekwatności.

3) Skryształizowane w drugiej połowie XIV stulecia szlacheckie wspólnoty ziemskie (*communitates terrarum*) przez cały analizowany okres pozostawały aktywnymi podmiotami politycznymi. Specyfiką ich funkcjonowania w schyłkowym okresie bezkrólestwa (1384) było świadome rozszerzenie formuły społecznej i otwarcie się na przedstawicieli miast.

4) Ponadlokalna wspólnota państwowa (*communitas regni*) została powołana do życia przez uczestników drugiego zjazdu radomszczańskiego (1384). Dzięki konfederacji już nie tylko ziem, ale i stanów, przybrała intencjonalnie szeroką, ponadstanową formułę społeczną (szlachta, duchowieństwo, miasta). Po formalnym ustaniu bezkrólestwa nastąpiła szybka redukcja tej zbiorowości do stanu szlacheckiego.

5) W specyficznych warunkach bezkrólestwa zbiorowości definiujące się w kategoriach politycznych charakteryzowało elastyczne i kreatywne podejście do kwestii swych społecznych podstaw. Były to realia

⁵² JC, s. 752.

⁵³ CE, t. 2, wyd. A. Lewicki, Kraków 1891, nr 6, s. 7.

⁵⁴ Vide: *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 1–2, 6, 11–13; CE, t. 2, nr 6–7, 9, 12.

sprzyjające doraźnym aliansom ponadstanowym, nienaruszające jednak istniejącego układu sił.

6) U schyłku bezkrólewia pojawiły się wyraźne szanse na trwałe upodmiotowanie polityczne miast. Krótkotrwałość tej korzystnej sytuacji nie pozwoliła jednak ich przedstawicielom na zdyskontowanie i utrwalenie zarysowanego trendu.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932.
Codex epistolaris saeculi decimi quinti (1384–1492), t. 1, cz. 1, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków 1876; t. 2, wyd. A. Lewicki, Kraków 1891.
 Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum. *Jana z Czarnkowa Kronika Polska 1333–1384*, oprac. J. Szlachtowski, w: *Monumenta Poloniae historica*, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872.
Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1892.

Studies (Opracowania)

- Antoniewicz M., *De colloquio in Radomsko per regnicolas habito – czyli o wiecu rycerstwa polskiego w Radomsku u zarania wielkiego bezkrólewia*, w: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013.
 Biskup M., *Rola miast w reprezentacji stanowej Królestwa Polskiego i Prus Krzyżackich w XIV i XV wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, 30, 1.
 Borek A., *Tożsamość średniowiecznego prałata na przykładzie Janka z Czarnkowa*, w: *Symboliczne i realne podstawy tożsamości społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Warszawa 2017.
 Choińska-Mika J., *Parlamentaryzm koronny za Jagiellonów*, w: *Europa Jagiellonica 1386–1572. Sztuka, kultura i polityka w Europie Środkowej za panowania Jagiellonów*, red. P. Mrozowski, P. Tyszka, P. Węcowski, Warszawa 2015.
 Dąbrowski J., *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku. Studium z dziejów rozwoju monarchii stanowej*, wyd. 2, Kraków 2010.
 Dąbrowski J., *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego (1370–1382)*, Kraków 1918.
 Frost R., *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, t. 1, *Powstanie i rozwój 1385–1569*, przeł. T. Fiedorek, Poznań 2018.
 Gawlas S., *Badania nad społeczeństwem polskim późnego średniowiecza. Aktualne problemy*, w: *Historia społeczna późnego średniowiecza. Nowe badania*, red. S. Gawlas, Warszawa 2011.
 Gawlas S., *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006.
 Gawlas S., *Świadomość społeczna w polskich badaniach historycznych*, „Roczniki Historyczne” 1984, 50.
 Geremek B., *Życie publiczne i kultura polityczna*, w: *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997.
 Iwańczak W., *Kultura polityczna szlachty w późnośredniowiecznej Polsce*, w: *Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Smółucha et al., Kraków 2008.

- Janicki M.A., „I uszkodziłeś króla i wszystkie korony państwa”. *Compromissum w Koszycach w 1419 roku oraz proces Wojciecha Jastrzębca na zjeździe w Łęczycy w 1420 roku w świetle współczesnego łacińsko-polskiego dokumentu Mikołaja Trąby i relacji Jana Długosza*, w: *Wojciech Jastrzębiec – w służbie monarchii i Kościoła*, red. B. Czwojdrak, F. Kiryk, J. Sperka, Katowice 2018.
- Jawor G., *Dzieje jednej kariery chłopskiej w późnośredniowiecznej Polsce*. Jakub Łowiesza z Krepca, „Res Historica” 2006, 23.
- Jawor G., „Pracowici i szlachetni”. Ślady przenikania kmieci do szlachty w piętnastowiecznych źródłach lubelskich, w: *Na pograniczu kultur, języków i tradycji. Prace ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Mądzik, A.A. Witusik, Lublin 2004.
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Marzec A., *Pod rządami nieobecnej monarchii. Królestwo Polskie 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2021.
- Moszczeńska W., *O interpretację Janka z Czarnkowa*, „Kwartalnik Historyczny” 1926, 40.
- Orzechowski K., „*Communitas terrae*” w polskich źródłach do końca XIV wieku, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1983, 38, 2.
- Piekosiński F., *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Kraków 1900.
- Samsonowicz H., *Problem stanów w Polsce średniowiecznej*, „Przegląd Historyczny” 1989, 80, 4.
- Samsonowicz H., *Wiek XIV–XV: społeczeństwo postulowane, społeczeństwo rzeczywiste*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997.
- Słownik staropolski*, t. 6, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1972.
- Sperka J., *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, wyd. 2, Kraków 2016.
- Starzyński M., *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010.
- Szujski J., *Uchwały zjazdu w Radomsku dnia 2 marca 1384. Przyczynek do dziejów ustawodawstwa polskiego XIV. wieku*, w: *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 1, Kraków 1874.
- Szweda A., *Stronnictwo starosty Domarata z Pierzchna w czasie wojny domowej w Wielkopolsce*, w: *Książęta, urzędnicy, złoczyńcy*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 1999.
- Tęgowski J., *Postawa polityczna arcybiskupa gnieźnieńskiego Bodzanty w czasie bezkrólestwa po śmierci Ludwika Węgierskiego*, w: *Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996.
- Wróbel D., *Na pierwszym planie. Moźni i szlachta polska wobec bezkrólestwa po śmierci Ludwika Andegaweńskiego*, Lublin 2020.
- Wróbel D., *U zarania polskiego parlamentaryzmu – aktywność protoparlamentarna w okresie bezkrólestwa 1382–1384*, „Przegląd Sejmowy” 2021, 5 (266).
- Wyrozumski J., *Badania nad społeczeństwem średniowiecznej Polski*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001.
- Wyrozumski J., *Horyzont polityczny Janka z Czarnkowa*, „Studia Źródłoznawcze” 1990, 32/33.
- Wyrozumski J., *Miasta w życiu politycznym Polski średniowiecznej*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, t. 2, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996.

Internet sources (Źródła internetowe)

Elektryczny Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce (A–Q), <https://elexicon.scriptor.es.pl> [dostęp: 5.11.2023].

NOTA O AUTORZE

Dariusz Wróbel – absolwent Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (doktorat 2007, habilitacja 2021). Autor monografii: *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasach Władysława Jagiełły* (Lublin 2017) oraz *Na pierwszym planie – możni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Andegaweńskiego* (Lublin 2020). Zainteresowania naukowe i badania koncentruje wokół funkcjonowania systemu politycznego w epoce średniowiecza, dyskursu politycznego i jego odbicia w źródłach, gremiów doradczych i zaplecza społecznego władzy.

ABOUT THE AUTHOR

Dariusz Wróbel – graduate of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (PhD 2007, habilitation 2021). Author of monographs: *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasie Władysława Jagiełły* (Lublin 2017), and *Na pierwszym planie – możni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Andegaweńskiego* (Lublin 2020). His academic interests and research focus on the functioning of the political system in the Middle Ages, political discourse and its reflection in sources, advisory bodies and the social foundations of power.